

Ons dorp

Wie Nieuwstadt bezoekt, moet het opvallen dat hij direct wordt geconfronteerd met een woongemeenschap die erg compact bij elkaar woont. Ziet men de dorpen in de omgeving, dan ziet men over het algemeen een lintbebouwing. Ons dorp heeft dit nooit gekend. Vermoedelijk werd dit dorp gesticht ± het jaar 1000 aan een beek. U weet dat beken voor die tijd vele voordelen meebrachten. Men ziet dit aan het centrum, dat geheel verschoven is naar de beekzijde. De kerk ligt op een kunstmatige (?) heuvel en de rest verschuift naar hoger gelegen gronden. Zie Haageinde, Cremerstraat, Oude Staat en omgeving. Binnen dit gebied ontstonden boerderijen etc. met kleine oppervlaktes aan grond. Later verplaatst zich het geheel richting Haverterstraat en Millenerstraat en de andere zijde van de beek. Vermoedelijk kreeg men al gauw zo'n dichte bevolking bij elkaar, dat men zich als groep wilde gaan beschermen, door het opwerpen van aarden wallen en in de lagere gebieden grachten te maken. Water had men te veel in deze gebieden, een afwatering meer kwam dus goed van pas.

Langzaam groeide de gemeenschap en men kwam tot ontdekking dat men zich moest beschermen en moest zorgen voor eten in tijd van nood. Hiervoor werden er binnen de wallen grote tuinen aangelegd. Bij een zogenaamde belegering kwam dit goed uit en tot op de dag van vandaag kent men het groentetuinengebied binnen de wallen en hebben de huizen in het dorp weinig grond bij hun woning. Alsof men nog niet bescherming genoeg had, heeft men de gesloten erven van de boerderijen met hun poorten. Hopelijk zal men in de toekomst deze willen handhaven.

Wij starten op de markt en zien dan ook dat er 4 straten uit komen op deze plek. Vroeger kende men ook nog de zogenaamde Keutelbeek. Vele eeuwen schijnt het stadhuis op de markt te hebben gestaan, zoals te zien is op een oude prent. Ook de school en de grote pomp stonden hier vroeger.

Vroeger was er ook markt in het dorp (stadje).

Het tegenwoordige raadhuis kwam er in de tweede helft van de negentiende eeuw. In die tijd moest men een school plus raadhuis en woning bouwen. Men breekt dan de oude school af maar laat de pomp staan. Door nu ook het terrein te beplanten met lindebomen ontstaat er een rechthoekige markt, vermoedelijk vergroot. Let op het aantal poorten die op de markt uitkomen. Hoe het komt dat de bebouwing niet een lijn kent, is onbekend.

Wij begeven ons nu via het straatje naast het "Nestje" naar de vermoedelijk oudste straat van de stad, mede ook vanwege de naam Cremer / Kramer. De straten binnen het dorp zijn erg nauw. Hier valt het oude postkantoor op met zijn stucwerkvarianten. Waar nu Cremerhof staat, moet vroeger ook de Cremershof zijn geweest. Hij lag hoog en droog. Jammer genoeg zijn de laatste schuren jaren geleden afgebroken en is er van oudheid niks meer te zien. De Cremerstraat heeft nog een verbinding met de Wal.

Ook hier liep een verbindingsstraatje maar nu naar de Oude Staat, Haverterstraat en het zogenaamde Haageinde. Het Haageinde kende vroeger ook kleine boerderijtjes, als het ware aangeleund tegen de hof. De Oude Staat was vroeger de randstraat met het tuinengebied. Aan een zijde lagen nog boerderijen en aan de andere zijde begonnen de tuinen. Van deze boerderijen is weinig overgebleven. Vanaf de Oude Staat gingen weer straatjes naar de tuinen. Alleen de meest noordelijke was de Wal. Vroeger sprak men ook maar van twee wallen, de Wal en de "Verkeswal".

Via de nodige straatjes komen we weer op de Wal, maar nu oostelijk.

Van de Oude Staat uit kan men zuidelijk naar de Haverterstraat en de Millenerstraat. Bij de T-sprong stond vroeger een pomp. Ook hier ziet men verschillende poorten met in het westelijk deel, oostelijk van de straat, mooie geveltjes die gespaard zijn gebleven. Na deze gevels krijgen wij de vroegere melkfabriek, coöperatie (centrifu), als zodanig gebouwd. We laten dit gebouw 2x links liggen, letten op de gevels in deze straat en komen uit op de T-sprong Millenerstraat. Rechts voor U het huis van de vroegere fam. De Klerk (Claessen). De naam Clerk/Klerk wordt al genoemd in het oude armenboek. Ook hier is mooi pleisterwerk aangebracht, jammer slecht onderhouden. Naast deze boerderij wederom een straatje, "getske" naar de Wal. Verder naar rechts ligt de oude boerderij van Van Laer. Hier staat nog een grote schuur. De Millenerstraat heeft allemaal grote schuren, jammer dat er enkele zijn verbouwd of afgebroken.

We gaan bij de T-sprong naar links en dan lopen we richting Haverterpoort. Hier kon men nog tot in de jaren '50 de contouren zien van de poort. Deze schijnt in de 19de eeuw te zijn afgebroken. Aan de Haverterwegzijde lag in onze jeugd nog de brug over de gracht en bij hoog water van de beek stroomde het water richting Zomerwelke via de tegenwoordige Schoolstraat. Deze straat, "achterum" vroeger, was de verbindingsweg met de beemden. Bij de Haverterpoort stond vroeger ook een pomp. Op oude foto's kunt u zien dat ook hier leuke boerderijtjes stonden.

Wij gaan nu toch maar rechtdoor de St.-Brigidawal op. U merkt nog dat de straat enigszins omhooggaat. Veel is er niet meer te ontdekken, alleen links de tuinen. Wij lopen door tot aan de Susterderpoort. Hier kijkt u naar links naar het H. Hartbeeld. Hier stroomde vroeger ook de beek. Vanaf de molen, voor de kerk door, langs de Susterderpoort naar de beemden. Waar nu het H. Hartbeeld staat, was vroeger een van de drinkvaarten voor het vee en bij het beginpunt van het voetpad was de uitlaat van de gracht rond Nieuwstadt en het kasteel. Het voetpad gaat weer over in de St.-Janswal (met zicht op kasteel). Ook de jaren '30 kenden mooie woningbouw, let op het huis rechts. Wij gaan via de Limbrichterstraat het dorp uit, over de oude losplaats naar de "Verkeswal" (Elsenewal).

U ziet hier dat de spoorlijn, in vroeger jaren, het gebied rond het kasteel heeft doorkruist. Vroeger was het gebied tot aan de tweede gracht tot bij het zogenaamde "Zomerwelke". Of dit gebied bij het kasteel behoorde, is niet bekend, maar men zou het zeggen, gezien de gracht die hier doorliep vanaf de "Verkeswal". Bij de ruilverkaveling werden contouren van de grachten weggewerkt. Onze tijd doet er een schep bovenop en wij creëren een Halfestraat met veel te veel woningen.

Links van u ligt het kasteel "huis Wittem". Het is meer een herenboerderij dan een kasteel. Het is nog wel een mooi gesloten hofstede die men volop aan het restaureren is. Jammer dat de contouren van de grachten niet teruggebracht worden. Ook de tiendschuur ondergaat een gedaanteverandering. Deze werd met stukken afgebroken en weer opgebouwd. Jammer van de mooie dakconstructie, de muurankers en de karrenschop (manegeplaats) die verloren is gegaan.

Voor de ruilverkaveling van ± 1960 was de "Verkeswal" de mooiste straat rond een gedeelte van Nieuwstadt. Eerst de wal die hoog lag, dan de grachten en de fruitwei. Wederom de huizen van de Sint-Janswal met op de achtergrond de prachtige toren en de kerk aan de linkerzijde, aan de rechterzijde in de diepte, de fruitweide met haagdoorn en "kuppe".

Bij de afslag rechts gaan we naar het kerkhof. Wij passeren de Sluisbeek (vroeger de overslag van de molen). Het kerkhof is een bezoek waard, maar we gaan door naar de Sittarderweg. Bij deze weg gaan we linksaf. Aan de rechterkant zien we wat nog over is van een oude brouwerij (Kruijen). Hier liep vroeger een kleine aftakking van de Geleen over het erf, de brouwerij had

veel water nodig. Als wij weer de beek passeren, is dit de oude Geleenbeek. Ook hier was vroeger een drinkvaart, wat de nodige “koefflatten” meebracht.

Niet te vergeten het kapelletje aan uw rechterhand. Nog hoor ik de spottende opmerkingen van Duitse militairen over het opschrift (in het begin van de oorlog, ±1941) “Langs deze straat verzet geen voet of zeg Maria, wees gegroet.”

Bij het ruilverkavelingsmonument was vroeger de sluis. De beek stroomde verder richting de kerk waar in de nabijheid de armenmolen stond. Bij de Millenerpoort was ook de sluis die het water in de grachten regelde. Alleen blijft een vraag: hoe kreeg men het water van de gracht in noordelijke richting bij de Kloosterwal? Let op de grot. Wij lopen nog even over de Sint-Janswal via de Sint-Janshof. Dan komen we weer in de Beekstraat, aan de onderkant van de molen. Let op onze prachtige kerk, het gemeenschapshuis en het oude klooster. Dit zijn de verschillende periodes van Zef Wielders. Het klooster nog echt Cuijpers (tekenschool), de trapgevels, de ramen en de boogjes. De kerk met de toren apart gebouwd en aangepast aan de kerk, en toch eigentijds. In de school met zijn prachtige gevels en portalen ziet u echt de Amsterdamse school, jammer dat het torentje is vervallen bij de ombouw tot gemeenschapshuis. Hoe was het ook alweer met de heilige in zijn eigen streek! Jammer genoeg hebben we in ons eigen dorp geen woningen etc. gebouwd, door Wielders getekend in zijn laatste levensfase.

En zo zijn we weer terug bij het begin van onze wandeling. Hopelijk wilt u ons dorp nu ook nog eens met andere ogen bekijken en al was de stad vroeger arm en klein, zij mocht er zijn.

De jaren '60 tot aan de herindeling brachten grote veranderingen. Twee scholen werden gebouwd, de meisjesschool werd gemeenschapshuis met inbegrip van het klooster (beide een ontwerp van Wielders). In het klooster, nog volop met invloed van Cuijpers, ziet men de invloed van de Amsterdamse stijl.

De jongensschool werd afgebroken, het raadhuis aangepast. Er werden nieuwe wijken bijgebouwd, er kwam een nieuw kerkhof. Het sportpark werd aangelegd, op de valreep een sporthal. Het Groene Kruis kreeg een nieuwe jas. Er kwamen nieuwe straten en plantsoenen en uiteindelijk veel nieuwe inwoners. Het oude dorp kreeg behoorlijke verlichting etc., een dorp dat inhaalde. Jammer dat men in Zuid-Limburg ervan uitging dat er een herindeling moest komen. Nieuwstadt verloor zijn eigen ik en snel ging het met van alles achteruit. Het raadhuis werd verkocht, de scholen verkleind, het Groene Kruis in Nieuwstadt opgeheven, de raadseenheid weg, het verenigingsleven kreeg een knauw, de verlichting werd gehalveerd. Wat maar af te voeren was, ging naar Susteren. Vooruitgang was er niet meer bij. Vóór alles ging het dorp Susteren. Bij de herindeling van Sittard, Geleen en Born ging men aan Nieuwstadt voorbij en werd Nieuwstadt een wormvormig aanhangsel. Ingesloten door Duitsland, gemeente Sittard, Geleen, Born en een smalle doorgangspoort naar Susteren. Het getouwtrek mag nog eenmaal opnieuw beginnen. Nieuwstadt behoudt wel op zijn oude gemeentegrond zijn “lasten”, maar de voordelen van dichtbij het centrum worden ons onthouden. Iedereen vraagt zich af: waarom zo, behalve de raadsleden.

Wat hangt ons nu nog boven het hoofd, getouwtrek. De laatste nieuwjaarsreceptie is al een flop. Het was niet mogelijk een juiste tijd af te spreken en dan ook nog op nieuwjaarsdag.

Of de markt het nog gaat winnen van de verkeersveiligheid, moeten we afwachten. Hopelijk doet men de historie geen geweld aan. De herindeling staat op een laag pitje. Raymond Schlössels meent nog een overstap te moeten plegen. Het is een raadsel waarom, of is het tactiek, om in dat grote Echt aan een verkiesbare plaats te komen?

In 2000 is men begonnen te bouwen in het Funkelweidegebied. Waar vroeger de Kastelemeier was, komt nu een nieuwe woonwijk met aan de spoorzijde het zogenaamde woonwagenkamp.

Ondertussen worden dit bungalows. Als het nog een stuk verder gaat, komt men aan de fundamente van het lijkenhuis.

In de 2^e week van 2001 is men begonnen aan de poort van Huis Witham en deze is afgebouwd. Ze ziet er erg nieuw uit, niet zo'n zwaar geval als voorheen.

Deze tekst is grotendeels in 1995 door R. Schmeits opgetekend, bijgewerkt in 2001.